

TURKISTONDA 1937-1938-YILLARDA QATAG‘ON SIYOSATI VA UNING
OQIBATLARI

Shahrisabz Pedagogika
Instituti magistranti
Raxmatova Muhayyo

Annotatsiya: Maqola Turkistonda 1937-1938-yillar mustabid, beshafqat tuzum davrida qatag‘on siyosati va uning oqibatlaritadqiq qilingan. Muallifning fikricha mazkur davrda o‘zligini, millat qadr-qimmatini teran anglagan, ijtimoiy-siyosiy ongi yuksak, xalqni uyg‘otishga, xalqni boshqarishga qodir bo‘lgan, ma‘rifat va ma‘naviyat yo‘lida fidoyilik ko‘rsatgan barcha aql zakovat sohiblarining qancha-qanchalari jismonan yo‘q qilinganligi milliy tariximizni yanada chuqurroq o‘rganishga da‘vat etadi.

Аннотация: В статье рассматривается политика репрессий и ее последствия в Туркестане в 1937-1938 гг. в период авторитарного и беспощадного режима. По мнению автора, в этот период все интеллигенты, глубоко осознававшие свою идентичность и ценность нации, обладавшие высоким общественно-политическим сознанием, способные пробудить народ и повести за собой народ, проявившие самоотверженность на пути просвещения и духовности, являются интеллигенцией. Сколько ее обладателей было уничтожено физически, требует более глубокого изучения нашей национальной истории.

Abstract: The article examines the policy of repression and its consequences in Turkestan in 1937-1938 during the authoritarian and ruthless regime. According to the author, in this period, all intellectuals who deeply understood their identity and the value of the nation, who had a high socio-political consciousness, who were able to awaken the people and lead the people, who showed selflessness in the way of enlightenment and spirituality, are intellectuals. How many of its owners were physically destroyed calls for a deeper study of our national history.

Kalit so‘zlar: Turkiston, qatag‘on siyosati, ma‘rifat, ma‘naviyat, o‘zbek milliy kadrlari, o‘n sakkizlar guruhi, inog‘omovchilik, Qosimovchilik.

Ключевые слова: Туркестан, политика репрессий, просвещение, духовность, узбекские национальные кадры, группа восемнадцати, иногамовщина, касимовщина.

Key words: Turkestan, policy of repression, enlightenment, spirituality, Uzbek national cadres, group of eighteen, Inoghamovism, Kasimovism.

O‘tgan asrning 20-yillar oxirlarida Stalin tomonidan yangi nazariy qarash sifatida ilgari surilgan “Sotsializm mustakamlanib borgan sari sinfiy dushman qarshiligi ham shunchalik kuchayib boradi” degan g‘oya qonuniy xatti-harakatlarning avj olishiga olib keldi. Buning yorqin ifodasini sovet mafkurachilari tomonidan to‘qib chiqarilgan va o‘zbek milliy kadrlari sha‘nini bulg‘ashga qaratilgan ‘o‘n sakkizlar guruhi”, “inog‘omovchilik”, “Qosimovchilik” degan siyosiy ishlar misolida ko‘rishimiz mumkin. Mazkur guruhlar

faoliyatiga oid tarixiy hujjatlarni ko'zdan kechirib, tahlil etar ekanmiz, bu insonlar xatti-harakatida, faoliyatida ularni ayblashga hech bir asosli ashyo-dalillar bo'lmaganligiga to'la amin bo'lamiz. Ularning yagona "gunohi" – bu o'z millati dardi, tashvishi va manfaatini ko'zlab, ayrim muhim muammolarni ko'targanligi va ularni hal etishga yuqorining e'tiborini jalb etganligi, xolos. Respublikaning taniqli arboblardan tashkil topgan bu guruh (I. Xidiraliyev, M.Saidjanov, U.Ashurov, R.Rahimboboyev, R.Rafiqov va boshalar)ga tirkalgan asossiz aybga, uyushtirilgan bo'htonga ko'ra, go'yo uning a'zolari hukmron Markazning ulug' davlatchilik va shovinistik siyosatiga, milliy kadrlarga nisbatan bepisandlik, loqaydlik yo'lga qarshi chiqib, adolat va haqqoniylik tamoyillarini himoya qilib chiqqandilar. "O'n sakkizlar guruhi" bolsheviklar tomonidan boy-quloq deb nomlangan o'ziga to'q xo'jaliklarning yer-suv islohoti jarayonida belgilangan me'yordan ortiqcha mol-mulki tortib olinishiga qarshi chiqdi. Shuningdek sovetlarga saylovlar vaqtida, "quloq" deb tadbirkor, to'q xo'jaliklarning saylov huquqidan mahrum qilinishi bilan kelisha olmadi. Ular tijorat, hunarmandchilikni yo'qotishga qaratilgan og'ir soliqlarni kamaytirishni talab qildilar, o'zbek ayollarini ozodlikka chiqarishda shoshma-shosharlikka yo'l qo'ymaslik, qon to'kilishiga olib kelmaslik zarurligini ko'rsatdilar. Ularning bu talab va istaklari O'zbekistondagi markaz vakillariga yoqmad. Shu bois rasmiy partiya organlari tomonidan mazkur guruh keskin qoralandi va uning a'zolari o'z lavozimlaridan olinib, turli partiyaviy jazolarga giriftor etildilar. "Inog'omovchilik" guruhi to'g'risida gap borganda ham unga qo'yilgan barcha ayblarning to'liq tarzda to'qib chiqarilganligi ayon bo'ladi. Ma'lumki Rahim Inog'omov O'z KP(b) MK Matbuot bo'limi mudiri va O'zSSR Maorif xalq komissari vazifasida faoliyat yuritib kelgan. Shuningdek, R. Inog'omov o'zining bir qator nutqlarida O'zbekiston Kompartiyasining mustaqil faoliyat yurita olmayotganligiga, Markazning nazoratchi organlarining o'lka hayotidagi zo'ravonligiga ham alohida e'tibor qaratgan. Respublikaning bir qator mahalliy partiya, sovet organlari mas'ul hodimlaridan M. Mavlonbekov, I. Isamuhamedov, M. Aliyev singari hammaslaklar R.Inog'omov qarashlarini qo'llab-quvvatlab chiqqandilar. Albatta, bunday muholifatchi chiqishlar hukmron partiya mutasaddilarining qahriga uchramasdan, jazolanmasdan qolmasdi. Shu bois 1926-1931-yillarda bu guruh faoliyati partiya tashkilotlarida bir necha bor muhokama qilinib, og'machi guruhbozlikda ayblandi. R.Inog'omov 1926-yil oxirida "O'zbekiston ziyolilari" risolasini matbuotda e'lon qildi. Unda "Oktabrdagi o'zgarish o'zbek xalqi uchun kutilmagan voqea bo'ldi va o'zbek mehnatkashlari tayyor emas edi", – degan fikrni ilgari surdi. Shuningdek R. Inog'omov o'zining bir-qator nutqlarida O'zbekiston kompartiyasini Rossiyaning mustamlakachilik siyosatiga qarshi kuzatilayotganlikda, markazning O'rta Osiyo byurosi, O'rta Osiyo Iqtisodiy kengashi kabi "nazoratchi" organlarini zo'ravonlikda aybladi. 1926-yil 12-dekabrda bo'lgan O'zKP(b) MK Ijroiya byurosi "R.Inog'omov faoliyati" haqidagi masalasini ko'rib chiqib "inog'omovchilik"ni O'zbekiston Kompartiyasidagi "mayda burjuachilik, millatchilikka tomon og'ish"²¹ deb baholadi va respublika partiya tashkilotlarida keng muhokama qilib "inog'omovchilik"ka "baho berish"ni topshirdi.

²¹ R. Shamsutdinov., SH Karimov. Vatan tarixi. (O'zbekiston sovet mustamlakachilik davrida). Uchinchi kitob. "Sharq" Toshkent-2010.

Shunga ko'ra barcha partiya tashkilotlari majlislarida “inog'omovchi”lik qoralandi. R.Inog'omov va uning tarafdorlari vazifalaridan olinib, nomlari qoralandi, o'zlari esa tavba tazarru qilishga majbur etildilar. “Qosimovchilik” guruhi ham 1929-1930 yillarda sovet hukmron rejimi tomonidan milliy kadrlarni, ziyolilarni qatag'on qilish, jazolash maqsadida atayin uyushtirilgan navbatdagi uydirma bo'lgan. O'zSSR Oliy Sudining raisi lavozimida ishlab kelgan Sa'dulla Qosimov va uning yaqin maslakdoshlari deb topilgan N.Alimov, B.Sharipov kabi 7 nafar kishi 1929-yilning ikkinchi yarmida qamoqqa olinadilar. Ularning atayin to'qib chiqarilgan “ayblov ishi”ga siyosiy tus beriladi. Bunga ko'ra, ular respublikadagi millatchi tashkilotlar bilan aloqa bog'laganlikda qoralandilar. Bu guruhning 4 nafar a'zosi mana shu asossiz ayblar bilan ayblanib, otib tashlandi, qolgan 3 nafar kishi esa ko'p yillik qamoq jazosiga hukm qilindi. Eng so'nggi ma'lumotlar, tarixiy hujjatlarni har tomonlama o'rganish, tahlil qilish, surishtirishlar bunday tashkilotlarning respublika hududida butunlay bo'lmaganligini tasdiqlamoqda. Demak, bunday aksilinqilobiy tashkilotlar qatag'onlik tuzumi buyurtmasi asosida Markaz jallodlari va jazo organlari tomonidan atayin to'qib chiqarilgan. Buning orasida ming-minglab begunoh, aybsiz insonlar shafqatsiz jazolangan, aziz umrlari hazon bo'lgan. Mamlakatda ma'muriy buyruqbozlik tizimi qaror topib mustahkamlanib borishi bilan bir qatorda respublikaning butun ijtimoiy-siyosiy hayoti muttasil siyosatlashtirilib va baynalminallashtirilib borildi va hukmron partiya tomonidan “sotsialistik qurilish” va mustabid tuzumni mustahkamlash vazifalariga bo'ysundirildi. Ijtimoiy-siyosiy hayot shu qadar shiddat bilan o'zgarib bordiki, mavjud har bir masalaga siyosiy nuqtai nazardan qaraldi. Buning natijasida milliylik o'rniga amalda baynalmilallik ustivor qilib qo'yildi, milliy qadriyatlar an'ana, urf-odatlar oyoqosti qilindi. Kommunistik partiya o'rnatgan ana shu mustabid tuzumni, u amalga oshirgan, “sotsialistik tajriba”ni mahalliy xalq, avvalo uning ilg'or vakillari zo'r norozilik bilan kutib oldilar, ular xalqning milliy madaniyatini, an'analari va urf-odatlarini, ko'p asrlik ma'naviy merosini saqlab qolishga intildilar, Markazning zo'ravonligiga qarshi ochiq tanqidiy fikrlar bildirdilar. Kommunistik partiya hukmronligi davridagi siyosiy qatag'onlarning bosqichlari haqida gapirganda, uni uch davrga bo'lish mumkin.

1. O'tgan asrning 20-30 yillar qatag'onlari. Bu davrda juda ko'plab davlat va partiya rahbarlari, ziyolilar, o'qituvchilar, jadidlar qatag'on qilindi.

2. XX asrning 50-yillar qatag'onlari. Bu davrda shoirlar, yozuvchilar, ularning asarlari qatag'on qilindi.

3. XX asrning 80-yillar qatag'onlari. “Paxta ishi”, “O'zbek ishi²²” nomi bilan Markaz tomonidan to'qib chiqarilgan buhtonlar natijasida yuzlab respublika, viloyat, tuman rahbarlari, oddiy paxtakorlar qo'shib yozishda, ko'zbo'yamachilikda, poraho'rlikda ayblanib, turli hil muddatlarga ozodlikdan mahrum etildi, ularga ma'naviy va moddiy zarar yetkazildi. Milliy madaniyatni qayta tiklash xalq turmushini yahshilash muammolariga diqqatni jalb etishga uringan rahbar hodimlar va ijodiy ziyolilar ustidan 20-yillar davomida hufiyona zo'rlik va repressiyalar siyosati o'tkazildi. Shu munosabat bilan Turar Risqulov,

²² Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида -Т.: Шарк. 2000.

Fayzulla Xo'jayev, Abdulla Rahimboyev, Nazir To'raqulov, Inomjon Xidiraliyev, Qayg'usiz Otaboyev, Akmal Ikromov, Sultonbek Xo'janov singari mashhur arboblarning millatchilikda ayblandilar. Turar Risqulov (1894-1938) 1919-yil mart oyida tuzilgan musulmon kommunistlari byurosi raisi, Turkiston MIK raisi, keyinchalik Turkiston XKS raisi bo'lib ishlab kelgan. T. Risqulov 1919-yilda Turkistonda bolsheviklar hokimiyatini saqlab qolish uchun bu yerga kelgan Sh. Eliava boshchiligidagi Turkkommissiya faoliyatiga qarshi chiqdi. Hatto Turkiston XKS raisi bo'lib ishlagan Q. Otaboyev katta yig'inda kelganida yevropaliklar mahalliy sharoitni yerli xalq tilini bilmaydi, shuning uchun ular o'lkada foydali ish qilmayapti deb ochiq gapirgan edi. T. Risqulov Turkiston XKS raisi qilib tayinlanayotganda yerli xalqlar qobiliyatli kadrlarini ishga faol jalb qilish shartini qo'ydi. Turkkommissiya faoliyatidan norozi bo'lgan yerli xalq vakillari uni tugatishni, Turkfront RVS (inqilobiy harbiy kengash) huquqlarini cheklash, qizil armiya qismlarini Turkistondan chiqarish yoki qurolsizlantirishni qat'iy talab qildi. 1920-yillarning boshlaridayoq Turkiston ASSRni bo'lib tashlash va milliy til belgisiga qarab muxtor (avtonom) respublikalar tuzish masalasidagi Turkkommissiya raisi X. Rudzutak tashabbusi bilan qabul qilingan tezislarga ham T. Risqulov qarshi chiqadi. U turkiyzabon xalqlarni alohida qismlarga bo'lib tashlab bo'lmaydi degan g'oyani ilgari surdi. Markaz bu fikrni inkor etib, uni panturkizm, panislomizm, burjua millatchiligida aybladi. 1938 yilda u qatag'on qurboni bo'ldi. Akmal Ikromov (1898-1938) davlat va siyosiy arboblardan biri edi. Dastlab u o'lkada tashkil topgan "izchillar", "Chig'atoy gurungi"²³ ning a'zosi bo'lib sovet tuzumiga qarshi maqola va she'rlar yozgan. U she'rlarida Elhon taxallusini qo'lladi. 1921-yilda Turkiston KP MK kotibi lavozimiga saylangan A. Ikromov 1922-1924 yillarda Moskvada o'qidi va kommunistik g'oyalar bilan qurollantirildi. 1925-yil fevralda A. Ikromov O'zKP MKning mas'ul kotibi, 1929-yilda MKning birinchi kotibi lavozimlariga tayinlanadi. U sovet hokimiyatining siyosatini izchillik bilan amalga oshirdi. O'zbekistonda yer-suv islohoti, majburiy jamoalashtirish, "quloqlarni sinf sifatida tugatish" kabi tadbirlarda faol ishtirok etdi va ularga rahbarlik qildi. O'sha davrda milliy ziyolilarni qatag'on bo'lishiga maydon hozirlagan "Siyosiy ko'rlarmiz" degan maqolasini e'lon qildi. A. Ikromov "inog'omovchilik"ka qarshi bir-necha bor chiqishlar qilib, ularni "milliy og'machilik" va "millatchilikda" ayblaydi. 1927-yil oktabrda Samarqandda bo'lgan O'zSSR madaniyat xodimlarining II qurultoyida A. Ikromov "Mafkuraviy jabhadagi kurash va madaniyat xodimlarining vazifalari" nomli ma'ruzasidan so'ng, 1929-yilda Munavvar Qori boshliq taraqqiyparvarlar qatag'oniga uchradilar. Uning rahnamoligida millat ravnaqi va istiqloli yo'lida faoliyat yuritgan, xalqqa ziyo taratib kelgan "Milliy Ittihad" va "Milliy istiqboli" tashkilotlarining 87 nafar a'zosi ustidan sud uyushtirildi va ularning 15 nafari 1931-yilda Moskvada otib tashlandi, qolganlari uzoq muddatga qamoq jazosiga tortildi²⁴. Xullas, bolsheviklar rejimiga sidqidildan xizmat qilgan A. Ikromovni ham mustabid tuzum qatag'onlari ayab o'tirmadi. U 1937-yil sentyabrda Toshkentda hibsga olindi va 1938 yil mart oyida Moskvada otib tashlandi. Inomjon Xidiraliyev (1891-1928) Farg'ona viloyati Namangan uyezdinging Pop volostida dehqon

²³ Tursunov X, Beknazarov N. O'zbekiston SSR tarixi. 1999.

²⁴ "Xalq so'zi", 1991-yil, 19-aprel.

oilasida tug'ilgan. U 1922-1924 yillarda Turkiston ASSR MIK va XKKning RSFSRdagi Muxtor vakili bo'lib ishladi. I.Xidiraliyev 1924-yil aprel-avgustda Londonda bo'lgan Sovet-Angliya muzokaralarida ishtirok etdi. U F.Xo'jayev, T.Risqulov, Q.Otaboyevlar bilan hamkorlikda bolsheviklarning shovinistik siyosatini izchillik bilan fosh etdi. Turkistondagi istiqbolchilik harakatiga hayrihoh edi. U “o'n sakkizlar guruhi”ning tashkilotchilardan biri bo'lib, bolsheviklar tomonidan o'tkazilayotgan “quloqlarni sinf sifatida tugatish” siyosatiga qarshi chiqqan edi. Paxtakor dehqonlarni himoyachisi edi. Mustabid tuzumning ruhiy tazyiqiga uchragan I.Xidiraliyev 1928-yil 31-dekabrda Moskvadagi “Nasional²⁵” mehmonxonasida o'z joniga qasd qildi. Ularning faoliyati GPU (davlat siyosiy boshqarmasi) hamda NKVD (ichki ishlar xalq komissarligi) tomonidan doimiy ravishda kuzatib borilgan. 30-yillarda o'zbek adabiyotining Fitrat va Cho'lpon kabi “keksa” avlodi vakillarining erkin ijod etishiga yo'l qo'yilmadi. Fitrat 1938-yil 4-oktyabrda “sovet hokimiyatiga qarshi aksil-inqilobiy, pantyurkisti ishlar olib borganlikda” ayblanib, otib tashlandi. Fitrat Buxoroda F.Xo'jayev bilan birga adolatli hukumat tuzish niyatida o'z dasturini ishlab chiqdi. Bu dastur 10 dan ortiq banddan iborat bo'lib, unda davlatning tashkiliy tizimi, idora qilishda armiyaning roli, milliy pul, xususiy mulk egaligi, vakflar, din erkinligiga alohida e'tibor berilgan edi. U rus inqilobiga totalitar tuzumga qarshi edi. Fitratning madaniy merosidagi yagona buyuk fazilat: milliy mustakillik uchun kurash edi. U o'zining “Temur oldida” asarida “Qaysi bir yurt nobob shaxs qo'lga tushib qolsa, xalqi o'zaro ahil va totuvlikka erisha olmasa, boshqalarga yem bo'lishi muqarrar”, – deb yozadi. Fitrat o'zining “Chin sevish” va “Hind ihtilochilari” asarlari milliy mustaqillik uchun kurash g'oyasini ifoda etgan. Bu asarlarida talangan, kamsitilgan, bo'lingan Turon elini birlashtirish uchun Ollohdan Amir Temur va Abdullaxonni tiriltirishni iltijo qildi. U konstitusion monarxiya tizimidagi davlatni tuzish g'oyalarini ilgari surgan. O'zbek romanchiligining asoschisi Abdulla Qodiriy 20-yillarda “O'tgan kunlar”dan keyin “Mehrobdan chayon” asarini yaratib, o'zbek romanchiligini jahon madaniyatiga olib chiqdi. Biroq sovet rejimi uning “O'tgan kunlar” asari kitobxonlarni sovet voqeligidan uzoqlashtiradi va unda millatchilik qarashlari ochiq aks etgan deb, tanqid ostiga oladi va bu uning 1937-yilda qamoqqa olinishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. U 1938-yil 4-oktyabrda otiladi. Taniqli o'zbek shoiri, dramaturg va tarjimon Usmon Nosir o'zining “Yurak”, “Mehrim”, “Norbo'ta²⁶” kabi she'riy dostonlari bilan shuhrat qozongan. U Dobrolyubov, Lermontov asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan. 1936-yilning oxiridan 1940-yilgacha bo'lgan davrda respublika bo'yicha yozuvchilar, jurnalistlar, davlat va jamoat arboblari 5758 nafar kishi qamoqqa olingan. Ulardan 4811 nafar kishi otib tashlangan. O'ylab chiqarilgan soxta ayblovlar bo'yicha O'zbekistonda 1937-1939 yillar bo'yicha hammasi bo'lib 41 ming nafardan ziyod kishi qamoqqa olingan, ulardan 37 ming nafardan ortig'i jazolangan, 6920 nafar kishi²⁷ otib tashlangan. 20-30 yillardagi mustabid tuzumning qatag'onlik siyosati jiddiy va fojiali ahvolga olib keldi. Milliy ziyolilarning

²⁵ Uzoqov X. O'zbekistonda mustaqillik uchun kurash tarixi (1900-1940 yillar). Doktorlik dissertatsiyasi avtoreferat. T. 1996. 39-40-betlar.

²⁶ Vali Qayumxon. Qiyratilgan qismatlar. “O'zbekiston adabiyoti va san'ati”, 1992-yil 24-aprel.

²⁷ Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида -Т.: Шарк. 2000.

jismonan yo'q qilinishi oqibatida milliy madaniyat to'la to'kis rivojlana olmadi. 30-yillarning boshida dindor va e'tiqodli kishilarga ham zo'ravonlik siyosati amalga oshirildi. Minglab masjidlar yo'q qilinib xudosizlar uyiga, ateizm muzeylariga aylantirildi. Ko'plab ko'hna masjidlar qarovsiz qoldirildi, yangilari esa umuman qurilmadi. Diniy marosimlar, qadimiy urf-odatlar ta'qiqlandi. Diniy ulamolarning asosiy qismi qamoq lagerlariga jo'natildi. 1925-yilda O'zbekistonda 97 ta vaqf maktablari va 1500 ortiq eski maktablar yashirin holda ish olib borar edi²⁸. Ular ham 1928-yilga kelib o'z faoliyatini amalda tugatdilar. Bu davrda “Sotsializmga dinga o'rin yo'q, unga din begona” degan fanatik qarash, qoida ustun bo'lib qoldi. Ikkinchi jahon urushidan so'ng mamlakatning ijtimoiy-siyosiy tizimida partiyaning yakka hukmronligi kuchayib bordi. Respublikaning partiya organlari Markazning yo'l-yo'riqlariga tayanib, dunyoqarashi va ijodiy partiya mafkurasiga to'g'ri kelmaydigan ijodiy ziyolilar vakillariga hujum qila boshladilar. Go'yoki ularning asarlarida millatchilik g'oyalari «mavjudligi», o'rta asr tarizi, o'sha davrda o'tgan tarixiy shaxslarning roli ideallashtirilgan degan ayblar qo'yildi. Oybek, Abdulla Qahhor, Mamarasul Boboyev, Mirtemir, Shayxzoda kabi o'zbek yozuvchilari badnom qilindi. Shu bilan birga “Farhod va Shirin”, “Layli va Majnun”, “Tohir va Zuhra”, “Alpomish”, “Gulandom²⁹” va boshqa afsonaviy folklor syujetlariga asoslangan opera, balet va musiqali drama spektakllari ijodkorlari ham “zararli” g'oyalarni targ'ib qilishda ayblandilar. O'zbekiston gumanitar va ijtimoiy fanlarining ko'pgina arboblari ham qoralandi. O'z KP(b) MK byurosi 1950-yil 1-sentyabrda “O'zbekiston SSR FAning ishi to'g'risida³⁰”gi masala ko'rib chiqib, bu masala yuzasidan qabul qilgan qarorida Respublika FAning gumanitar fanlar bo'limi va uning institutlari “o'z ishlarini VKP(b) MKning masalalariga doir qarorlariga muvofiq ravishda qayta ko'rmadilar”, bu institutlarga siyosiy ishonchga sazovor bo'lmagan va burjua obyektivizmi hamda kosmopolitizm g'oyasini tashib yuradigan kishilar joylashib olganlar deb ko'rsatib o'tdi. O'zbekiston yozuvchilari, shoirlari va olimlarini badnom qilish yuzasidan 1952-yil 21-22 fevralda bo'lib o'tgan O'z KP(b) MKning X plenumi keng suratda siyosiy kompaniyaning cho'qqisi bo'ldi. Unda O'z KP(b) MKning birinchi kotibi A.Niyozovning “Respublikada mafkura ishining ahvoli va uni yaxshilash choralari to'g'risida”gi ma'ruzasi tinglandi. Unda aytilishicha, “O'zbekistonda adabiyotchi xodimlar orasida sovetlarga qarshi millatchilik kayfiyatidagi bir guruh shaxslar bo'lgan. Bu guruh qatnashchilari O'zbekistonni sovet ittifoqidan zo'rlik bilan ajratib olmoqchi bo'lgan”. Ma'ruzada Turob To'la “Qo'pol millatchilik xatolari”ga yo'l qo'yganlikda, Temir Fattoh – “Milliy mahdudlik”da, M.Oybek – “Jiddiy mafkuraviy aynish”da, M.Shayxzoda – “o'tmishni ideallashtirishda, tarixiy shaxslarni noto'g'ri tasvirlash”da, ularning hammalari birgalikda “Burjua–millatchilik qarashlarining namoyon bo'lishi³¹”da ayblandi. 1951-yilda M.Shayxzoda, Shukrullo Yusupov, Gulom Aliyev va boshqa bir qator ijodkorlar “Antisovet millatchilik faoliyati”da

²⁸ O'z MA, 58-fond, 1-ro'yxat, 108-ish.

²⁹ R.Shamsutdinov, Sh.Karimov. Vatan tarixi. (O'zbekiston sovet mustamlakachilik davrida). Uchinchi kitob. “Sharq” Toshkent-2010.

³⁰ 1937-1938-yillardagi “Katta qirg'in” tarixining muhim sanalari” (ma'lumotnoma). O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi “Fan” nashriyoti J. Toshkent – 2013.

³¹ H.O'rmonovning “Millat fidoyisining qatag'on qilinishi”. Journal of Advanced Research and Stability. 2022.

ayblanib qamoqqa olindi va 25 yillik qamoq jazosiga hukm ostiga olindi. Shu yillarda faylasuf V.Zohidov, iktisodchi O.Aminovlar panturkizmni tashviqot qilishda va burjua millatchilikda ayblanib, ta'qib qilindi. Ana shu mazmunda qatag'on qilinganlarning soni 60 nafardan ortiq edi. 1952-yil 22-avgustdagi O'z KP(b) MKning byurosi qarori bilan V.Zohidov “Qo'pol siyosiy va millatchilikdan iborat xatolarga yo'l qo'yilgani uchun” partiyadan o'chirildi va SAGU (hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti) o'qituvchisi va O'zbekiston FA Sharqshunoslik universitetining katta ilmiy xodimi lavozimidan bo'shatildi. 40-yillar oxiri 50-yillar boshlari Stalin davridagi ommaviy qatag'onlar natijasida sobiq SSSR bo'yicha 3778234 nafar kishi hibsga olindi, ulardan 786098 nafar kishi otib tashlandi³². 1937-1953 yillar qatag'onligi davrida O'zbekistonda NKVD “uchligi” tomonidan yuz ming kishi qamoqqa olindi, ulardan o'n besh ming nafari otib tashlandi. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov Toshkentdagi “Shahidlar xotirasi” yodgorlik majmuasining ochilishiga bag'ishlangan marosimda so'zlagan nutqida “Zulm va zo'ravonlikka qurilgan mustabid, beshafqat tuzum davrida o'zligini, millat qadr-qimmatini teran anglagan, ijtimoiy-siyosiy ongi yuksak, xalqni uyg'otishga, xalqni boshqarishga qodir bo'lgan, ma'rifat va ma'naviyat yo'lida fidoyilik ko'rsatgan barcha aql zakovat sohiblarining” qancha-qanchalari jismonan yo'q qilinganligi milliy tariximizni yanada chuqurroq o'rganishga da'vat etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. R. Shamsutdinov., SH Karimov. Vatan tarixi. (O'zbekiston sovet mustamlakachilik davrida). Uchinchi kitob. “Sharq” Toshkent-2010.
2. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида -Т.: Шарқ. 2000.
3. Tursunov X, Beknazarov N. O'zbekiston SSR tarixi. 1999.
4. Vali Qayumxon. Qiyratilgan qismatlar. “O'zbekiston adabiyoti va san'ati”, 1992-yil 24-aprel.
5. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Иккинчи китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида -Т.: Шарқ. 2000.
6. O'z MA, 58-fond, 1-ro'yxat, 108-ish.
7. R.Shamsutdinov, Sh.Karimov. Vatan tarixi. (O'zbekiston sovet mustamlakachilik davrida). Uchinchi kitob. “Sharq” Toshkent-2010.
8. 1937-1938-yillardagi "Katta qirg'in" tarixining muhim sanalari” (ma'lumotnoma). O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi “Fan” nashriyoti J. Toshkent – 2013.
9. H.O'rmonovning “Millat fidoyisining qatag'on qilinishi”. Journal of Advanced Research and Stability. 2022.
10. 1937-1938-yillardagi "Katta qirg'in" tarixining muhim sanalari” (ma'lumotnoma). O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi “Fan” nashriyoti J. Toshkent – 2013.

³² 1937-1938-yillardagi "Katta qirg'in" tarixining muhim sanalari” (ma'lumotnoma). O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi “Fan” nashriyoti J. Toshkent – 2013.

